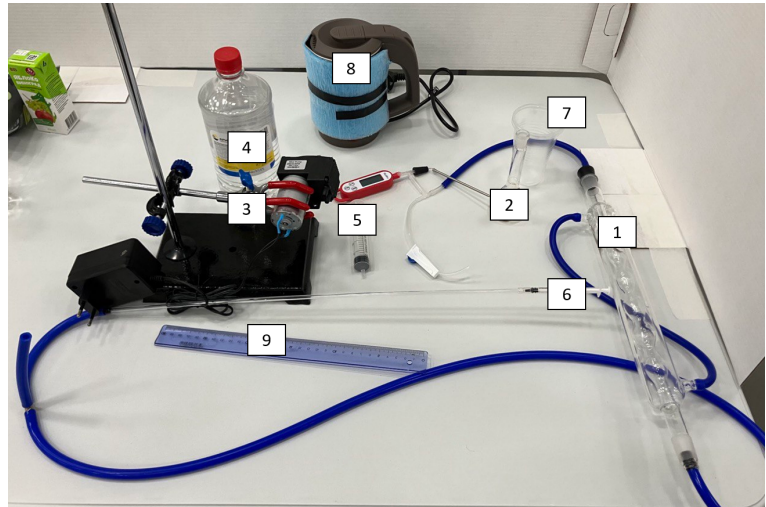

M1A - Gaty gyzdyрмаň

Equipment:

1. Klapanyl, termometrli we kappilyarly wakuum sistemasy.
2. 50 ml göwrümlü içi çägeli kolba
3. 12 V işleýän nasos
4. Izopropil spirt.
5. 20 ml şpris
6. 1 ml şpris
7. Iki sany plastik stakan
8. Temperaturany dolandyryp bolýan, kalorimetr hökmünde işleýän çäýnek
9. Çyzguç

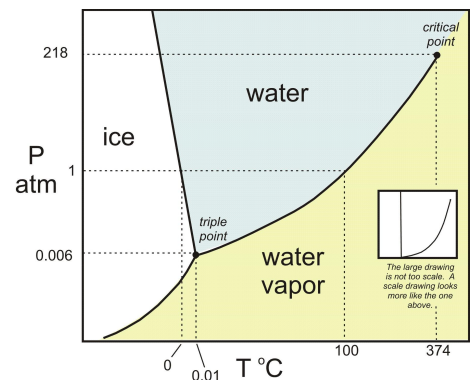

Eger daşky parametriň kem-kemden üýtgemesi bilen fiziki ulgamyň häsiýetleri çalt üýtgese, şeýle hadysa **faza geçişi** diýip atlandyrylýar. Fiziki ulgam iki parametr X we Y -e bagly bolsa, faza geçişleriniň bolýan ähli (X, Y) parametr jübütlerini grafiğe çyzmak mümkin. Bu nokatlardan alnan egrî çyzyklar, X, Y tekizligini birnäçe faza bölüp biler.

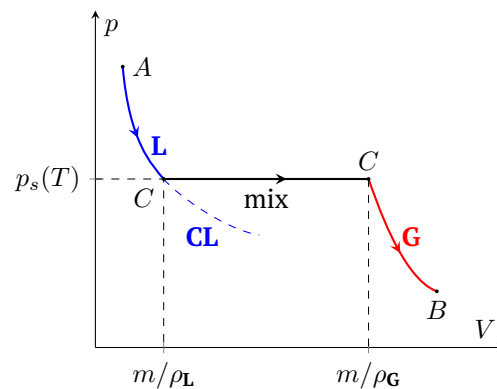
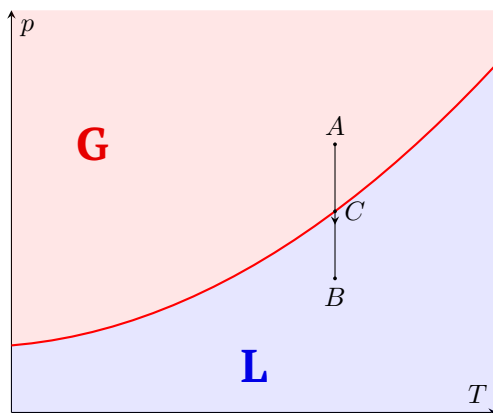
Bu meselede izopropil spirtiniň mysalynda (indi IPA diýip atlandyrylýar), biz suwuklyk (**L**) ↔ gaz (**G**) faza geçişini (p, T) koordinatalarda öwreneris. IPA (izopropil spirt) köp ulanylýan antiseptik serişde bolsa-da, ony içmek gadagandyr! Şeýle hem, IPA-nyň buglaryndan dem almak hem kelle agyra sebäp bolup biler, şonuň üçin ondan dem almak, ysgamak hem maslahat berilmeyär. Kadaly atmosfera $p_0 = 101 \text{ kPa}$ basyşynda IPA-nyň gaýnama temperaturasy 83°C .

Görnüşi ýaly, faza geçişiniň (p, T) egrisiniň görnüşi, bug emele gelmeginiň udel ýylylygy (massanyň birligine düşýän ýylylyk) L bilen Klauziýus-Klauziýus kanuny arkaly baglanyşyklydyr.

Bu kanuny umumy teoretik nukdaýnazardan getirip çykarmak mümkin. Munuň üçin, A nokatdan B nokada çenli T temperaturada izotermiki gysylma seredeliň.

Suwuň p, T koordinatalardaky faza diagrammasy.

Doýgun buguň basyşyndan uly basyşlarda p, V koordinatalarda $p_s(T)$ egrî suwuklyk üçin izoterma bolup durýar we onuň görnüşi bize möhüm däl. Doýgun buguň basyşyna deň bolan basyşda $p_s(T)$ proses p, V koordinatalarda gorizontal göni çyzyk görnüşine eýe bolýar. Bu göni çyzyk, dürli gatnaşyklarda **G** (gaz) we **L** (suwuklyk) garyndylarynyň deňagramlylygyna degişlidir. Basyş $p_s(T)$ -den pes bolsa, (P, V) egrî çyzyk **G** gazyň izotermasy

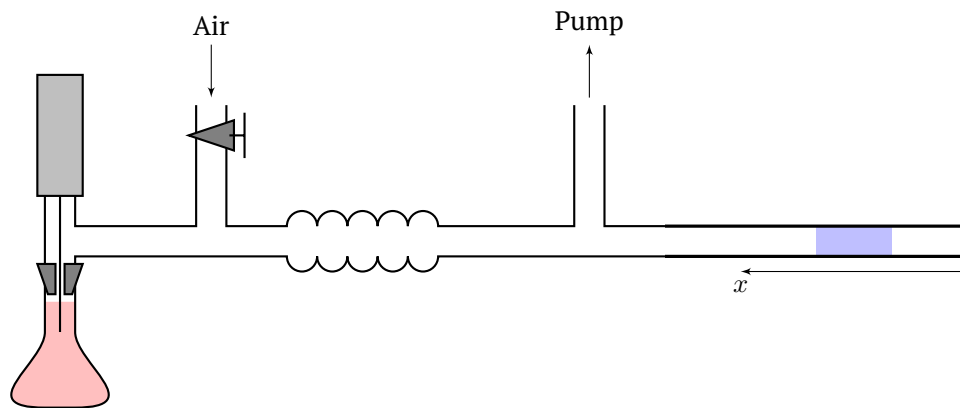

bolýar. **G** (gaz) ideal gazyň halynyň deňlemesine, ýagny Mendeleýew-Klapeýron deňlemesine boýun egýär diýip hasap edeliň:

$$pV = \frac{m}{\mu}RT,$$

bu ýerde μ gazyň molekulasynyň molýar massasy, $R = 8.314 \text{ J}/(\text{K} \cdot \text{mol})$ - uniwersal gaz hemişeligi.

A1 p, V koordinatalarda $A \rightarrow B$ ýaly hadysalaryň egrilerini iki dürli temperaturalarda: T we $T + dT$ üçin çyzyň. **2.0**
 $dp_s = p_s(T + dT) - p_s(T)$ we dT arasyndaky baglylygy almak üçin Karnonyň teoremasyny ulanyp boljak aýlawy saýlaň. Meseläniň jogabyna p_s basyş, T temperatura, L bug emele gelmeginiň udel ýylylygy, molekularyň μ molýar massasy we ρ_L suwuk fazanyň dykzlygy girip biler.

Ýokarda suratlandyrylan gurluşyň shemasy teklipe edilýär. **Çep çykyş**, sistemanyň içindäki basyşy sazlamaga mümkinçilik berýän sazlaýjy klapana eýedir. **Sag çykyş** bolsa wakuum nasosa birikdirilendir. Basyşy ölçemek üçin, kapillýaryň içinde damja bolan gaz manometri ulanylýar. **Termometr bilen gaty seresaplylyk bilen işläň!** **Täze wakuum sistemasy berilmeýär.**

A2 Wakuum sistemasynyň içinde wakuum nasosyň ýetirip biljek iň pes basyşyny $p_{\min}$ tapyň. **1.0**

Hakyky fiziki sistemalar elmydama deňagramly ýagdaýda bolmaýarlar. Meselem, IPA köplenç aşagyzydyrylan ýagdaýda gözegçilik edilýär: ýagny, faza diagrammasyna görä ol gaz ýagdaýynda bolmaly bolsa-da, metastabil suwuk ýagdaýynda bolýar. Kolbadaky aşagyzydyrylan IPA-ny bugartmak üçin ony silkeläň. Kolbaň içindäki çäge şol maksat üçin guýlandyr.

A3 IPA (izopropil spirtiň) atmosfera basyşyndaky gaýnama temperaturasyny mümkin boldugyça takyk ölçäň. **1.0**

A4 Azyndan 10 sany $p_s < p_0$ basyş bahasy üçin T -nyň p_s baglylygyny ölçäň. Munuň üçin aşakdaky ölçeg şemasyny ulanyň. Atmosfera basyşynda, kolba içindäki IPA-ny, öwrenilýän basyş p_s -däki gaýnama temperaturasyndan has ýokary boljak derejede gyzydyň. Soňra klapanyň kömegi bilen sistemanyň basyşyny p_s -e deň edip sazlaň we kolbadaky temperaturanyň peselmegine gözegçilik ediň. Eger temperatura plato ýagdaýyna çykyň, gaýnama prosesi silkme (çaykama) bilen başlamasa, görkezilen temperatura gaýnama temperaturasy bolýar. **4.0**

IPA-nyň molýar massasy $\mu = 60.1 \text{ g/mol}$. IPA suwuklygyň dykzlygy $\rho_L = 0.786 \text{ g/cm}^3$.

A5 T we p_s ululyklaryň arasynda çyzykly baglylygyň alynýan koordinatalar sistemasynda olaryň baglylyk grafigini gurun. **1.0**

A6 A5 punktaky grafigiň kömegi bilen spirtiň L bug emele gelmeginiň udel ýylylygyny kesgitläň. **1.0**